

Vennibibliothek

för svenska allmogen i Finland

utgivet af

Nyländingar.

I. Pehr Brahe.

A. v. Freudenthal

Helsingfors,

G. W. Edlunds förlag

1866.

Handbuch

der deutschen Literatur

von

W. G. S. S.

W. G. S. S.

Verlag
G. H. S. S.
1888

Vebr Brabe,

Grefve och Generalguvernör af Finland.

..... Swenskt war ditt sinne.
En prydnad för ditt stånd och „landsens far“,
Din adel du i strängrikt hjerta bar,
Och på wälgerningar du byggt ditt minne.
Carl Gust. Wadström.

Gi gifwes i vårt lands och Sveriges gemensamma häfdeböcker någon mera ärorik tid än det sjuttonde århundradet, då vår store konung Gustaf den andre Adolfs förde Sveriges rike till höjden af magt och ära. Flera stora prowinsar och höfdingedömen såsom ryska Karelen, Ingermanland, Estland, Liffland och Pommern lades då under Sveriges spira och de förtryckta lutherska trosbekännarne i Tyfska riket blefwo hulpne emot sine påswiste landsmän, hwilka wille fullkomligt underkufwa dem och utrota den ewangeliska trosbekännelsen. Derföre hålles också ännu, fastän tvåhundra år sedan deß förslutit, swenska namnet i stor ära uti Tyffland och konung Gustaf Adolfs minne lærer sent derstädes förglömmas. Ty sådana bragder utförde då de förenade swenska och finska folken till wärnande af sanning, frihet och menniskorätt att deras minne skall wara ett af de wackraste något folkslag lemnat i werldshistorien. Och wäl hafwa sedan deß mäktigare riken uppstått och wäldigare ting blifwit uträttade, men aldrig hafwa folkens spillda blod och uppoffrade tillgångar burit waraktigare och skönare frukter för mensklighetens wäl än dem, som wunnos i de strider Sverige utkämpade under konung Gustaf Adolfs anförande. Och sedan han sjelf stupat för fiendehand i den för swenska wapnen så ärofulla drabningen wid Lützen år 1632, fanns ingen brist på duglige män, de der kunde upptaga hans werk, fortsätta det och bringa det till ett lyckligt slut, hwilket skedde genom den Westfaliska freden år 1648, sedan kriget pågått i trettio års tid. Derigenom erhöles de tyfske luthernarne och reformerte frihet till sin religionsutöfsning och det förtryck afböjdes, hwarmed tyfske kejsaren dittills dem och sine öfrige undersåter hårdt plågat. Sverige fick som ersättning

för sina stora uppförfningar landskapet Pommern och några andra tyfka orter samt en stor summa penningar, hwilket allt dock på långt när icke uppvägte de ansträngningar, som de stora krigsrustningarne ålaggt detta rike, men så war också nu det stora målet uppnådt: frihetens och den ewangeliska trosbekännelsens seger. För ett sådant mål kan det wara värdt att offra lif och gods!

Sedan wi förutskickat denna korta påminnelse om de wigtigaste allmänna tilldragelserna på den tiden, skola wi gå att ihusfästa oss med en af de om fosterlandet mest förtjente män, som då eller någonsin lefwat, en man mindre utmärkt som krigsman än som styresman och som särskildt för vårt F inland uträttat mer än de fleste: grefwe Pehr Brahe.

Pehr Brahe, gemenligen den yngre kallad till åtskillnad från sin farfar af samma namn, föddes den 18 Febr. 1602 på Rydboholms gods i swenska landskapet Uppland; föräldrarne woro riksrådet grefwe Abraham Brahe och hans fru Elsa Gyllenstjerna. "Jag blef", — skrifwer han sjelf i sin Tänkebok — "i min ungdom mest på Rydboholm af mina föräldrar och enskilda läromästare uppfostrad i Gudsfruktan och andra Christliga och löfliga öfningar. I stora högtider och kungliga fester war jag i Stockholm alltid tillstädes, blef af Konung Carl och Drottning Christina mycket afhållen, umgicks ofta med de kungliga barnen hertig Carl och fröken Maria. War oftast med min fru moder hos Dr. Christina på Drottningholm och en god tid på Strömsholm." Med sin fader följde han på dennes resor i riket, bland andra till Uppsala år 1617, då den unge konungen Gustaf Adolf kröntes, samt till flere wiktiga riksdagar och andra offentliga tillfällen. Men på den tiden ansågs ingen förnäm ynglings uppfostran kunna wara fullkomlig utan ett eller flera års resor till utrikes orter och äfwen den unge grefwe Pehr blef under ledning af sin lärare skickad från fäderneslandet att inhemta hwad annorstädes stod att lära. Wid akademien i tyfka staden Giesfen wistades han i två år och tre månader, hwarunder han lärde sig Hebreiska och Franska språken samt dansande och fäktande, såsom en ung man af adel anstod, och besökte derefter Frankrike, England och Holland. Wistades sedan hemma i Sverige ett par år samt for åter ut till Schweiz och Italien, der han i staden Neapel råfåde i strid med en adelsman, "men Gud gaf lycka" — säger han i den nämnda Tänkeboken — "att denne fick många hugg."

I Tyssland, dit han sedan begaf sig, rasade då redan kriget mellan de ewangeliske och katholske, hwadan det först efter många farligheter lyckades honom att komma så långt som till staden Hamburg. Här tillbragte han julhelgen och blef på ett wärdshus, der han bodde, öfwerfallen af en holsteinsk frigsman med en hop andra, men ehuru grefwe Behr hade hos sig blott en dräng, dref han ändock de angripande ut, hwarwid, såsom han säger, "Holsteinaren bar upp så många torra hugg, han orkade bära." Sjelf fick han ock ett sår i wenstra foten, ehuru utan stor skada. Kort derefter begaf han sig öfwer Köpenhamin hem, der han i Stockholm efter tre års bortawaro sammanträffade med förälbrar och hyskon.

Han war nu tjugufyra år gammal, samt wäl hemma i den tidens kunskaper och adeliga färdigheter, hwadan han beslöt att tjena sitt fosterland och sin konung i de krigiska företag, som då hyselsatte dem. Hans första bedrift war då han jämnte en hop af konungens drabanter stod förpost för swenska lägret, som nattetid blef angripet af fienden. "Kom i blå mörkret in på fienden", — skrifwer han sjelf, — "den der straxt på mig en salwa gaf, som dock Gud ske lof! ingen skada gjorde, efter mörkret war på och han sköt öfwer; han tog ock straxt flykten och skingrades. Andra dagen grep han stånd i Guttstadt, men wåre dreswo honom fermt. Jag jagade honom alla hans troßwagnar af med några få ryttare." Kort derpå slog han sig med ett stort parti genom fienden, som på alla sidor honom omringat med sin hela magt. Blef utnämnd till konungens kammarherre och war honom följaktig i samma båt wid anfalllet på Danziger Werde i Preussen, der konungen sårades. Härom berättar han i sin Tänkebok: "Nio skott gingo genom båten midt emellan konungen och mig. Jag war obewäpnad, hade allenast en pott (stålhuswa) på huswudet, hwilken konungen satte på mig; men efter konungens hjälm litet derefter föll i Weichselströmmen, gaf jag honom min igen. När konungen blef sårad, satte han sig neder och släppte sthyret, hwilket jag tog, mycket sorgsen och illa tillfreds för den gode konungen, som befallde sig Gudi och sade sig icke mera wilja hafwa med werlden att göra, befallande mig straxt sthyra tillbaka igen. Wi woro på ett halft stenkast nära fienden, som löpte ut i wattnet och sköt på oss." Afwen då konungen samma år sårades i halsen wid Dirschau war grefwe Brahe wid hans sida samt hemtade fältskärn till honom. Följande året utnämndes han till öfwerste för småländska husarregementet, som be-

stod af 8 kompanier och 1000 hästar; wid 1629—30 års riksdag war han landtmarskalk, och wid intagningen af Würzburg år 1631 utförde han ett swårt uppdrag, derwid han två gånger höll på att sätta lifwet till. "I Würzburgs stad" — skrifwer han — "gaf konungen mig mitt affsed till Sverige och att jag wille gå i Rådet och biwista hofrätten. Så efterkom jag konungens wilja, dankade af utur fältet och gaf Stenbock befälet öfwer regementet ute på fältet wid staden Würzburg; drog så hem." — Så slutade han med heder sin frigsmannabana och det är under magtpåliggande offentliga embeten och i fredliga wärf som wi skola se honom winna sin förnämsta ära och sitt folks tacksamhet.

På den tiden war adeln mycket mera mon om och stolt öfwer sin frälsemannarätt än i våra dagar, då bildningen begynt göra alla lika. Grefwe Brahe stod i detta hänseende ej framom sin tid, twärtom war han en af adelskapets ifrigaste försvarare och påstod tillochmed i sittande råd "att konungen ej borde gifwa adeln namn af undersåtar, ty sådant wore för dem trälaktigt, och satte konungen sjelf i lifhet med en tyff furste, som också har adel till undersåtar. Swenska konungen, mente han, borde gifwa adeln namn af sina ständer, såsom konungarne af Spanien, Portugal och Polen göra." Ja, senare drefs tillochmed det påståendet att adeln ensam war kronans, men ofrälsestående adelns undersåtar. Sådana tänkesätt förenade han tillika med en stor sparsamhetsanda, så att han ogera affstod från något af sitt ständs privilegier, änskönt han å andra sidan war den förste att yrka det adeln framför enhver annan borde wara beredd att wäga lif och blod för fäderneslandet samt helt och hållet egna sig åt dess tjenst. Förwärfwadt anseende satte han derför under det ärfda och yrkade att de gamla adelslägterna skulle hållas i aktning "på det icke alla skulle wara såsom swinesfötter"; "skulle det annorlunda här i vårt fädernesland ske, så wore wi wärre aktade än Turkar och hedningar", mente han.

Då han derför, såsom ofwan nämndes, hemfickades af konungen från Tyskland för att inträda i rådet, fordrade han i egenkap af grefwe plats öfwer alla de andra, äfwen äldre rådsherrar, och likaså uti hofrätten, dit han särskildt hörde. Dessa anspråk gjorde honom förhatlig för hans embetsbröder och ehuru konungen hade lofwat honom det höga embetet af Swea rikets drots så snart hans farbror grefwe Magnus Brahe fölle undan, så fick han dock wid walet, som skedde år 1634.

ingen enda röst, utan platsen tillföll grefve Gabriel Drenstjerna, bror till den namnkunnige rikskansleren Axel Drenstjerna, konung Gustaf Adolfs vän och Sveriges utmärktaste man på den tiden. Härigenom samt genom andra twistigheter uppstod mellan grefve Brahe och Axel Drenstjerna stor split och afund, såsom ofta händer då utmärkte män sinsemellan täfsla, ehuru denna misshällighet först blef uppenbar efter den store konungens fränfälle i slaget wid Lützen 1632, hwarom ofwan nämndes. Då denna sorgliga nyhet kom till Sverige togo rikens råd "ett fullhugsadt råd att leswa och dö gemen- samt för fäderneslandets wärn, nytta och förswar, samt att icke blott inom landet med all magt och enighet hålla sakerna upprätt, utan ock att fullfölja kriget emot thyske kejsaren och allt hans anhang till högstfälig konungens uppsåt och säker fred." En förmyndareregering tillsattes nu att styra rikets angelägenheter till dess konungens enda barn, prinsessan Christina blefwe fullmyndig att såsom drottning bestiga swenska konungathronen. Kriget i Tyskland fördes med samma kraft och framgång som förut under befäl, efter hwarandra, af hjeltarne Horn, Baner, Torstenson och Wrangel, och rikskansleren grefve Axel Drenstjerna hade öfwerinseende öfwer det hela och ledde underhandlingarna med Sveriges bundsförwandter: Frankrikes konung och de lutherska furstarne i norra Tyskland. Men åt grefve Pehr Brahe uppdrogs att leda de då pågående fredsunderhandlingarne med konungariket Polen och år 1635 afflöt han ock ett stillestånd på tjugusex år med detta rike. Hans sätt att leda dessa underhandlingar blef högljudt och bittert klandradt af rikskansleren, hwilken också derwid blifwit af Brahe både försummad och förbigången, och det synes som owiljan mellan de båda mäktiga männen från denna tidpunkt stigit till sin höjd. I rådet motarbetades rikskansleren jämnt af grefve Brahe och att ingå i hofrätten, dit han ock hörde såsom nämndes, kunde han på intet sätt förmås, enär han ej wille sitta under någon annan derstädes, om ock äldre. Den nye riksdrotsen Gabriel Drenstjerna klagade högt häröfwer: "han, Drenstjerna, måste sitta i förmyndareregeringen; bland de öfrige i hofrätten war grefve Pehr den klokaste: denne borde alltså för ärendernas skull tillhållas att gå dit och sköta sin tjenst." Men grefve Pehr gick ej dit förrän år 1641, då han der som drott och ordförande inträdde och alltså fick sitta på högsta platsen såsom han det wille.

När dessa twister woro dock äfwen för honom sielf obehagliga, utom det ogagn de tillskyndade fäderneslandet. Därföre Örenstjerna och hans anhängare wille att han skulle såsom generalguvernör afresa till Finland, för att ordna angelägenheterna härstädes, som under det långa kriget råkat i nog stor oreda, så satte sig grefwe Brahe ej deremot, utan för i Oktober år 1637 öfwer till Åbo. Och nu beghnnte den del af hans werksamhet, som för oss medförde största gagnet och som i allan tid skall lända honom till ewärdelig heder.

Tillståndet här beskriwes som ohyggligt och wi låna ur Fryxells berättelser ur swenska historien följande skildring af detsamma samt af Pehr Brahés åtgärder till dess förbättrande. — Tätta härjningar både under ryska kriget och de inbördes oroligheter, som wäcktes af bönderna på slutet af 1500 talet och äro kända under namn af klubbekriget, hade helt och hållet förstört landet och upplöst all ordning. Usläpsheten från hufvudstaden och regeringen underhöll och ökade oredan, hwartill för närwarande särskildt bidrog, att landets twenne högsta embetsmän presidenten i hofrätten, Söns Kurck, och landshöfdingen på stället, Nålamb, woro owänner och motarbetade hwarandra. Enhwar lefde som han wille, adeln i wäldswerkan och öfwermod; en Pehr Dufwa, en Mauritz Horn m. fl. finnas i rådsprotokollerna bittert öfwerklagade. Presterna utmärktes af okunnighet och laster. Den förra gick så långt att många inom gränsen mot Ryssland warande grekiske prester icke kunde Fader Wår; och Brahe anmärkte som en märklig förkofran att om wintern 1640 funnos kring Kexholm 15 grekiske prester, som kunde trosartiklarna utantill. Tillståndet bland lutheranerne war sådant, att Brahe ansåg nödigt förbjuda antagandet af någon prest, som ej kunde katekesen. Presterskaps laster kunde i anseende till afståndet och det fränskilda läget blifwa af biskoparna sällan kända än mindre straffade. Biskop Rothowius i Åbo klagar i många bref att han mot sin wilja flyttades till denna swåra befattning och önskade och bad att få återkomma till sin förra lugna syfsla som kyrkoherde i Nyköping. Lekmännen woro ej bättre. Fogdarne utmärkte sig för fylleri och kronostöld, det senare tillsammans och i förbund med prester och bönder. Kronans gårdar och inkomster plundrades af den, som lättast kom åt och bäst kunde dölja eller förswara rofwet. När rhyttaren fallit eller dött, behöll ofta enkan med tillhjälp af wänner och grannar det underhållshemman, hennes man af kronan haft; De la Gardie trodde att folket i

Finland på sådant sätt undansnillat 2 till 3000 gårdar. Bönderna bedrogo kronan på både skatter och folk. När utskrifning var pålyst i en by, befanns den någon gång alldeles öde, ehuru några dagar förut tätt befolkad. Stundom hände att finnarne wid sådana tillfällen brände upp alla sina pörten och flyttade med boscäp och bohag till andra nejder i de stora, ofända skogarne. Ännu war ingen fullständig jordabok öfver landet upprättad och många gårdar hade der inga bestämda namn. Att ordna detta allt syntes svårt, om ej omöjligt, ty lydnad och samhällsordning, om den också förut hade funnits, war numera alldeles förswunnen. Desså hade alltsedan gamle Klas Flemings tid (d. ä. slutet af 16:de årh.) icke uti landet varit någon höfding med nog yttre anseende och inre kraft för att hämma oredan.

Nu kom en sådan man uti Pehr Brahe. Medan wintern mellan 1637 och 1638 gjorde han en resa till Wiborg, Rerholm, Nyhlott och Nöteborg samt tillbaka till Åbo. Sommaren samma år till Björneborg och norra Finland. I början af 1639 återigen från Åbo till Rerholm, Wiborg och tillbaka. Sommaren samma år åter till Helsingfors, Tavastehus, Nyhlott, sedan utesfär ryfva gränsen till Kajana och Uleåträsk; derifrån elfwen utföre till Uleå och efter Bottniska wiken till Åbo igen. Hösten samma år besåg Åland. Wintern 1640 reste han åter till Wiborg, Nyensfens, Nyhlott, Kuopio och sedan genom mellersta Finland till Åbo igen. Samma vår åter till Helsingfors och tillbaka. Dessa resor woro så mycket kinkigare som wägarna woro inga eller högst dåliga, land och folk nästan wilda och Brahe sjelf af swag helsa, ehuru han lyckligt nog under denna tid slapp hwarje swårare sjukdom. Men dessa resor woro också för landet af oberäknelig nytta. Brahe war en man, som snart genomskådade alla förhållanden och så widt möjligt afhjelpde felen. Han egde tillräckligt anseende att å ena sidan i Finland skaffa lydnad för lag och regering och å andra sidan i Stockholm göra Finlands rättwisa behof gällande. Från denna tiden — i Finland kallas den grefwens tid — räknar också landet sin uppkomst och förbättring. En mängd oordningar rättades, felaktiga embetsmän blefwo straffade och nyttiga författningar utgifna. Här lifasom annorstädes arbetade Brahe förnämligast på främjandet af Gudsfruktan och kunskaper. Man började öfversättningen af en finsk bibel. Flere stora socknar blefwo delade och nya kyrkor uppförda. Större barnskolor anlades i Tavastehus, Nyhlott och Rerholm.

Några lärda skolor dels inrättades, dels förnyades. Ett gymnasium anlades i Wiborg och en ny akademi i Åbo (som nu är flyttad till Helsingfors). Den nya högskolan valde Pehr Brahe till sin första kansler, hwilket embete han bibehöll och med sorgfällighet wårdade intill sin död. Åbo blef besästadt och erhöll jämte de öfriga städerna bättre sthyrelse. Soldatutskrifningarna ställdes i ordning. Det war här och nu, som man återigen började utskrifwa knektar efter gärdtalet och Pehr Brahe har egentliga förtjensten af denna förbättring.

Oxenstjerna säges hafwa yrkat det Brahe borde ännu några år stanna qwar uti Finland, men denne reste det oakadt hem och aflade i rådet berättelse om tillståndet i nämnde landsort och om hwad der blifwit uträttadt. Det war wid sådana tillfällen wanligt att den hemkomne blef af ordföranden d. w. s. rikskansleren å rådets wägnar tackad för sina gjorda tjenester. Men det finnes ej antecknad att Oxenstjerna sade Brahen ett enda sådant ord. — Så långt Fryxell.

War således den tack, han af de sthyrande rönte, ringa, så hade han dock här i Finland förwärfwat sig allas tillgifwenhet och namnet "landsfader", som bättre än någon minnesstod skall åt efterkommande bewara äran af hans namn och minne. Och ännu hafwa wi här i landet det ordstäf om en, som just i påflig tid anländer: han kommer i grefwens tid.

Genom grefwe Gabriel Oxenstjernas död, som nu inträffade, blef riksdrottsmbetet åter ledigt och nu ansåg sig grefwe Brahe nödwändigt böra komma i åtanke. Men Oxenstjerns anhanget wille dertill upphöja en af de sina och så hände att wid omröstningen begge erhöillo ett lika antal röster. Den unga drottning Christina skulle derföre genom lottkastning afgöra walet och i närvaro af riksförmyndarne tog hon ur en framväckt mössa den lotten, som hade Pehr Brahes namn. Han blef alltså utnämnd till Swea rikets drotts och utvecklade såsom sådan mycken berömlig och riksgagnelig werksamhet, både i hofrätten, der han nu tog plats som ordförande, och bland riksförmyndarne, som hade hela sthyrelsen om hand. Småningom lärde äfwen rikskansleren Axel Oxenstjerna bättre wärdera den utmärkte mannen, så att han ofta med beröm talade om hans werksamhet i Finland och yttrade "att grefwe Pehr älskade sitt fädernesland högt." Brahe å sin sida wisade mera aktning för Oxenstjerna än förut och småningom uppstod mellan de förre fienderna en nära wänskap, hwilken yttermera bestyrktes genom giftermål mellan yngre medlemmar af de båda förnämna släkterna.

Den 8 Dec. 1644 fyllde Christina 18 år och emottog nu såsom fullmyndig drottning sthrelsen öfwer Sveriges rike med underlydande länder, dem hon af sin fader Gustaf Adolf den store ärft hade. Utom området för denna berättelse ligger att omtala huru oförståndigt hon handhade regeringstygglarne och huru rikets inkomster bortslöjades på in- och utländska gunstlingar, hwilkas enda förtjenst ofta nog bestod i förmågan att roa drottningen. Men med allt sitt lättfinne hade hon dock klohet nog att äfwen värdera den sanna dugligheten, äfwen der den icke framhölls af lyfande umgängesgäfwor, och oaktadt Pehr Brahe mer och mer drog sig undan det wilda hoflewernet, åtnjöt han dock drottningens ynnest i hög grad och fick äfwen sin andel i hennes lyfande friskostighet. Så erhöll han 1645 flere socknar, som lades under hans greffskap Wifingsö i swenska landskapen Öster- och Westergötland samt Småland, och erhöll i Finland Kajaneborg och Kajana socken jämte de stora Kuopio och Idensalmi socknar till friherrskap. Senare förunnades honom fullkomlig skattefrihet för hela den stora Wifingsön med dess hemman och inwånare samt derjämte öfwer desä senare full domsrätt äfwen till lif och död. Drottningen wille ock upphöja honom jämte Axel Oxenstjerna och Tott till hertiglig wärdighet, men de undanbådo sig alla tre.

Från sommaren 1648 till 1650 wistades han återigen i Finland och utweklade fortsfarande härstädes samma gagneliga werksamhet, som wi redan beskriwit. Han lät anlägga städerna Kajana (der han desutom byggde Kajaneborgs fäste) Kristinestad och Brahestad, som honom till ära så benämndes, och skulle än längre här hafwa qwardröjt, om han ej nödgats bwinista drottningens kröning, som skedde år 1650, och riksdagen, som hölls samma år. Men i Januari kom han redan hit tillbaka och det rundt omkring Bottniska wiken fastän midt i wintern. Dock dröjde han ej här längre än till hösten samma år, då han återwände till Sverige och generalguvernörsembetet blef indraget. Det nästan thöftes hafwa blifwit upplifwadth och bibehållet endast för hans skuld, ehuru wårt lands gagn deraf war omätligt.

År 1654 affade sig drottning Christina Sveriges krona och gick öfwer till romersk-katholska religionen, i hwars bekämpande hennes ärorika fader ändock hade offrat sitt konungeliga lif. Hon reste sedan utomlands och dog derstädes föga aftad. På thronen i Sverige efterträdde hon af sitt syskonabarn konung Carl den tionde Gustaf, som till en tyfl furste och

konung Carl den niondes dotter Katharina. Han war en krigist herre, som i flera drabbningar slog Polackarne, med hvilka Sverige råkat i krig, och derefter från Danmark eröfrade en mängd provinser samt nära nog hade underkufwat hela detta rike, endast han fått längre lefwa. Förhållandet mellan honom och grefwe Brahe war det vänligaste och är mycket liknande det emellan Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna. Under danska kriget hade grefwe Brahe öfwerbefälet hemma i Sverige öfwer hela krigsmagten till lands och sjö, hvilket höga förtroende han så ärofullt och tillfredsställande emottog att konungen efter freden (i Roskilde) mottog honom "på det kärligaste" och förklarade sig högeligen belåten med hans wisligen förda bestyr. Han hade och derunder med prisvärd oegennyttja bisprungit kronan med sina enskilda tillgångar och föreslog till och med att de förmögnare i landet skulle i eget namn upptaga lån åt fäderneslandet samt till säkerhet dertföre pantsätta sina gods: att förslaget ej af flere omfattades war ej grefwe Brahes fel. Bönköpings fästning försåg han på egen bekostnad med munförråd och oaktadt han åtnjöt laglig frihet från inqvartering, herbergerade han dock i sitt hus i Stockholm 10 till 12 soldater, uppmanande andra af adeln att göra sammanledes. Såväl denna hans fädernesland bewisade kärlek som hans höga rang och många föregående förtjenster gjorde honom sjelfskrifwen att efter konung Carl Gustafs i febr. 1660 timade död intaga plats som den förste af riksförmyndarne för hans efterlefswande unge son, sedermera som konung kallad Carl den elfte, ett embete, som han jämte sina öfriga besattningar skötte med wanligt nit och mycken framgång. Hans anseende war derunder så stort att han förliknade sig sjelf wid Sveriges vicekonung och då han engång reste genom Vinköpings stad, blef han emottagen som en kunglig person, ithh att både landshöfding och biskop kommo honom till mötes en half mil utom staden. Dock begynnade han nu åldras och drog sig omsider mer och mer undan från statsgöromålen lemnande plats åt yngre och ärelystnare män. Han lefde likväl länge ännu och dog först år 1680 den 28 Oktober på sin egendom Bogesund i Uppland och begrofs i Östra Ryds kyrka sjuad af hela sitt fosterland och af anförwandter och många enskilda wänner.

Om hans enskilda lefwerne och den stora prakt, han på sitt grefwesäte, Wisingsborgs slott, utvecklade, låna wi följande beskrifning af den utmärkte svenske häfdatecknaren Fryxell, några små förändringar och uteslutningar oberäknade.

Pehr Brahe war på sin tid Sveriges rikaste man. Han kunde derföre oaktadt sin benägenhet för hushållning föra en ganska lyfjande hofstat och Sverige har fällan sett något dermed jämnförligt. Det war tidens sed att högadeln skulle under wiftelsen i Stockholm lefwa sparsamt och indraget, men deremot i gresskapen wisa hela praktten af sin rikedom, hela widden af sin magt. De uppträdde der nästan som regerande furstar. I Stockholm insunno de sig förnämligast för att rådslå om allmänna riksärender, för stolta att i öfrigt låna sin glans af konungahofwet eller att låna sig sjelfwa till deß pryhäad och bihang.

Sådan war framför alla Pehr Brahe. Uti sina gress och friherresskaper hade han såsom sin afslutande tillhörighet ej mindre än tre städer: Kajana, Brahestad och Grenna. Döden och den stora indragning till kronan af bortskänkte gods, som kallades reduktionen och inföll under Carl den 11:tes regering, afbröto anläggningen af den fjerde wid Kongs-Lena i Westergötland. Den skulle kallas Brahe-Lena liksom Grenna den tiden kallades Brahe-Grenna. Öfwerallt i sina besittningar hade eller anlade han wackra flott. Wisingsborg blef dock medelpunkten för all hans prakt och herrlighet. På höjden af de åsar, som från Östgöta sidan omgifwa sjön Wetteren och snedt emot det i denna sjö belägna Wisingsö, uppförde han på det s. k. Gudsbacka ett litet wackert flott med namnet Brahehus och med en utomordentligt skön utsigt öfwer södra delen af Wetteren och deß omgifningar; och nästan allt hwad ögat såg och än mera dertill hörde under gresskapet. Denna byggnad war dock blott ämnad till ett hwiloställe, ifall, wid gresswens ankomst till stranden, öfwerfarten till Wisingsö förswarades af mörker, storm eller andra hinder. Då skulle gresswen hwila öfwer natten på Brahehus. Backen ditupp war dock så brant att den icke beqwämligen kunde åkas eller ridas, hwarföre underhafwande bönder måste i deß ställe bära gresswen eller Gudfar på Gudsbacka, såsom de plägade sinsemellan kalla honom. När sedermera han eller hans förnämga gäster skulle resa öfwer till Wisingsö, tillgick det på ståtligt sätt. I Grenna blefwo de emottagne af stadens borgare uppställda i gewär. Derifrån fördes de öfwer i täkta båtar, hwaraf de bästa woro fodrade med rödt kläde. Wid uppstigandet på Wisingsborgs hamntrappa blefwo de från wallarna helsade med pufor och trumpeter och under wandringen derifrån upp till flottet dånade kanoner från wallarna och från det gentemot liggande Brahe-

hus. På fidorna stodo twenne kompanier af grefwens lifgarde, klädda i blått och hvitt, och helsade med dubbla salwor herrskapet wid dess inträde i flottet. Detta senare war efter tidens bruk uppfördt i fyrkant och ganska rymligt. Det war omgifwet med wallar och kanoner likasom en fästning och innehöll också rustkammare, kansli, astronomiskt observatorium, m. m. Rummen woro möblerade med utmärkt prast och under måltiden uppfördes taffelmusik af stundom ej mindre än 23 personer med pukor, trumpeter, pipor och allehanda fioler. Om aftnarna blefwo till herrskapets nöje skådespel uppförda af lärjungarna wid den trivialskola, som grefwen underhöll på Wisingsö. Emellanåt fördes gästerna ut på jagt i en djurgård, rik på hjortar, rådjur och allehanda wildt. En annan gång besågs grefwens stuteri, hwarur han med furstlig fristighet stundom plägade skänka dyrbara hästar åt sitt fremmande. Trädgårdarna gäfw också anledning till nöje och beundran. De räknade 2,046 fruktbärande träd. Ön war i sig sjelf herrlig att beskåda. Odling och rikedom wisade sig öfwerallt och här och der sågos uppresta minnesstenar efter framlidna grefwar Brahe. En stor kopparhatt war uppsatt på öns midt och på dess ändar en örn och en swan likaledes af koppar.

Grefskapet innehöll omkring 560 mantal och gaf till inkomst 18,010 daler silfwermynt. Af sina öfriga förläningar i Sverige och Finland hade grefwen ärligen tillhopa 9,832 daler: summa 27,842 daler silfwermynt ärligen, en på de tiderna anseelig summa. Dertill åtnjöt han, såsom oswan blifwit nämndt, skattefrihet för hela Wisingsö.

På Wisingsborg plägade han tillbringa de större högtiderna och ihymerhet julen. Om dess firande går följande saken. För att göra festen så lysande som möjligt, befallte han alla underhafwande att till julen uppsjuta sina bröllopp, men då blefwo de också af grefwen sjelf bekostade. Wid Wisingsborg lät han för sådant ändamål uppföra en stor sal, i hvilken det mångtaliga gemensamma brölloppet firades och dit det grefliga herrskapet nedgick för att på en stund åskåda sina underhafwandes glädje och emottaga deras tacksamhet. Men Pehr Brahe, ehuru rik och mächtig, förmådde dock ej att wid sådana tillfällen hålla sina bönder i ordning. Enligt råare menniskors wana herrskade täflan, owilja och agg mellan inwånarne i nästgränsande landskap. Likaså här mellan östgötar, westgötar och smålänningar. Som wäplägningen steg i huf-

wudet, i samma mon stego ock modet, öfvermodet och grälsinnet, så att brölloppen nästan alltid åtföljdes af slagsmål, blodsutgjutelse och stundom mord. Pehr Brahe förmanade, varnade, straffade, men fåfängt. För att hålla de stridslystne från hwarandra, uppförde han slutligen tre särskilda bröllopsfalar, en för hwardera af de tre landskapens allmog, och på detta sätt lyckades han förekomma de värsta wäldsamheterna. Då hände sig att en fremling, som tillbragte julen på Wisingsborg, gick ned för att bese folket och dess bröllopsfeder. Inkommen i första salen och efter en stunds åstådande frågade han: hwarifrån ären I, godt folk? — Wi äro östgötar, Gud wari loff! swarade med sjelfföfnad uppsyn en frodig och wälbehållen bonde. — Fremlingen gick till andra stugan och gjorde samma fråga. — Wi äro smaulänningar, Gud bärom oss! swarades med den klagande småländska minaretten. — Inkommen i den tredje stugan, framställde fremlingen äfwen der samma spörsmål. Med hwar och snäsande ton swarade honom en bonde: wi äro westgötar, will du weta! Det grefliga herrskapet log åt berättelsen och man har i dessa swar welat se spår af de trenne befolkningarnes olika lynnen.

Det finnes inga spår att Brahe till underhafwandes förtryck misbrukat den stora magt han innehade. Han synes twärtom hafwa warit en allwarlig och rättwis, men derjämte god och wälmående husbonde. Han war ishmerhet werksam till spridande af ljus och kunskaper. Sjelf war han hemma i många stycken särdeles i matematik, hebreiska och historia och hwad han för spridande af lärdom och upplysning gjorde är mer än mycket. Hwad han i sådant afseende uträttade här i Finland, hafwa wi redan omnämnt och på Wisingsö anlade han på egen bekostnad en triwialskola försedd med trädgård, bibliotek och obserwatorium, samt stipendier åt tolf på ön födda, wälartade gossar. Tillika distkaffade han ett eget tryckeri, hwarifrån utgafwos åtskilliga arbeten ishmerhet i svenska historien, hwilken han mycket älskade.

Fem särskilda medaljer förwara hans bild och hans namn åt efterwerlden.

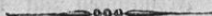
Och må wi till sist anföra ett omdöme af en hans samtida öfwer honom: "Ingen höll konung Gustaf Adolf så mycket af att wara med som grefwe Pehr Brahe, hwilken ock förtjente detta förtroende, ärlig och redligt sinnad, som alltid lade godt till för hwar och en af undersåtarne, talande icke illa om

någon. En herre af ett godt, rätttrådigt och medlidfamt sinne och hjertelag och allmänt älskad, derjämnte lärde, bokshyt och rasker pilt i frig."

Härmed sluta wi denna teckning af en man, som för vårt fosterland är en af de dyrbaraste, som någonsin lefwat. Åradt och älskadt lefwe hans minne i våra bygder!

A. D. F.

Frändstämman

Selsingfors,

tryckt hos J. Simellii afsvingar, 1866.